

semmivel sem közelebb. Ennek a kérdésnek éppen a megoldatlansága, kínzóan inspiráló állandó jelenléte az érdekes ebben a prózában.

Végezetül hadd emeljek ki még egy dolgot a könyv összeállításával, megjelenésével kapcsolatban. Ez a kötet lezáró jellegű abban az értelemben, hogy befejezett múlttá teszi azt a kort, amelynek levegőjében, még mint egyetlen reális valóságban, ezek az írások megszülettek; a nyitó novella „ajánlása” ugyanis így szól: „In memoriam 1949–1989”. Mészöly ezzel elsők közt tudatosítja, hogy a politikában megtörtént váltás bizonyára nem lesz hatás nélkül a szépirodalomra sem. Az eddigi műveket meghatározó írói „közérzet” nyilván módosul. Az is előfordulhat, hogy – Woolf után szabadon – az anyag, ami szépprózába kívánczik, kicsit megint más lesz ezután, nálunk ugyanis történetesen egybeesik a politikai váltással az a fejlemény, hogy megújult prózánk (immár teljes nagykorúvá válása után) ismét új utakat, lehetőségeket keres. Habár a célja nem lehet más, mint ami eddig is: megírni „mi volt, hogyan volt”.

Rosszabb időszeit elképzelni sem lehetne egy nagyszabású történet elmondásához, mint ez a mostani, napról napra alakuló világ. Talán éppen ez a kihívás, a már-már heroikusnak látszó feladat adhatná meg az újabb lendületet az elbeszéléshez.

Károlyi Csaba

BEVEZETÉS A JÓISTENBE

*Esterházy Péter: Hrabal könyve
Magvető, 1990. 190 oldal, 80 Ft*

Esterházy új könyvén tűnődve hirtelen késztetést éreztem arra, hogy felsoroljam: mi minden nem tetszik nekem ebben a műben. Nem ismertetem részletesen a meglehetősen hosszadalmas listát: mindössze a főbb tételekre szeretnék itt utalni. Ennyiből is kiderülhet, hogy Esterházy ismét paradox helyzetbe hozta a befogadót (ki jelen esetben jómagam vagyok, s mint „jelen eset”, paradigmátikus). A

paradoxon abban áll, hogy a részleteket illetően: a könyv rétegeit, stílusát, ötleteit, filozófiáját, ne mondjam, teológiáját tekintve jóformán semmiről sem kedvező a véleményem, az egész produkciót azonban mégsem tudom teljes mértékben elutasítani.

„Téged az is szeret, aki nem szeret, mi?” – kérdi valaki a műben szereplő írótól, s ebben a kérdésben – amely számomra is kérdés – pontosan saját befogadói szituációmra ismertem. Ha jól sejtem, ezt hívják „charme”-nak, s a legzordabb műítész sem tagadhatja, hogy ez a jelenség az irodalomban is létezik. Ha pedig úgy találjuk, hogy az író minden kapálódzásunk dacára többé-kevésbé „megfőzött” bennünket, miért kellene ebben feltétlenül az ördög munkálkodását látnunk? Miért ne kereshetnénk az így előálló „na, ez kellemes olvasmány volt” ítéletünk mögött valamilyen – üsse kő, akár esztétikai – értéket? Így dödögtem magamban, „és igazam volt”, mondaná Esterházy.

De „megfőzött-e” valóban ez a regény?

Térjünk vissza a „nem szeretem”-ek jegyzékéhez. Először is – bár ez elvileg esetleg kevéssé indokolt – nem szeretem azt a narratológiai (vagy milyen) megoldást, hogy a szerző, akár a népmesei paszuly, felkapaszkodik a karó gyanánt szolgáló másik szerzőre. Az Esterháznál megszokott és általam eddig sem feltétlenül ünnepeelt idézettechnika hipertrófiáját látom ebben. Udvariasan fogalmazva: engem igen érdekelnek Esterházy írásai; ezenkívül szívesen forogatom Hrabal műveit is. (Bár „gigásznak” egyáltalán nem tartom a cseh író: sokkal inkább jófű, szellemes történetmondónak. Kétségtől mentesen jelentékeny művész; no meg rendkívül eredeti pofa is, de ez már nem kifejezetten irodalmi ügy.) Ám komolyan fel kellett tennem a kérdést: mi közöm van a Hrabalon átszűrt Esterházyhoz vagy az Esterházytól kilúgozott Hrabalhoz? Mert való igaz: a történetek ládájának kulcsa Hrabalnál van. Olyan történetei, mint neki, magyar íróknak feltehetőleg nem lesznek. (Már csak azért sem, mert az „olyanokat” Hrabal már megírta.) Esterházy tehát szipolyozná Hrabalt, Hrabal történetei viszont nem szippantják magukba Esterházyt. Esterházyból nem lesz Hrabal; de azért tegyük hozzá, e kijelentés durvaságát enyhítendő, hogy ez fordítva is áll. (Egyébként Bulgakov hatását legalább annyira érzem a szövegen, mint Hrabalét.)

Persze, persze: ez az író-apa keresés sem új (lásd Esterházy Ottlik-obszessióját); összhangban van a többi keresésmotívummal, az otthonkereséssel, a hazakereséssel, a transzcendentális főhatóság-kereséssel (hogy a jelen mű szellemében szóljak). Ha van olyan vezérszólam, amely Esterházynak tán minden művéből kihallik, úgy e keresés az; a tapogatózás valamiféle keretek, határok, értékek, a „limes”, a „modus in rebus” irányába. Azt a *helyet* keresi, ahol – persze csak végső soron – az emberi élet kis tragédiái feloldódhatnak valami nagyobb összefüggésben, ahol a reménytelenség rohamai a létezéssel való szelíd kiegyezéséssé csitulnak. Az olvasó viszont joggal mondhatja, hogy nekem Hrabal nem apám (ezért ütöm-vágom [?] Esterházyt). Merthogy milyen alapon lenne apám? Mondjuk, közép-kelet-európai vagy kelet-közép-európai alapon; ide kapcsolódik a második számú nemtetszés, mit előadni szándékozom.

Esterházy, engedtessek meg e szimpla discséret, rendkívül okos író, amivel jelen esetben azt akarom mondani, hogy mindennek, amit állít, azonnal az ellenkezőjét is állítja. A kritikusknak persze sokkal kedvezőbb lenne, ha ő tehetne ki bizonyos kérdőjeleket, ezért aztán, kenyere elvétetvén, dühös. Legalábbis látszatra ez a helyzet. Azért csak látszatra, mert érzésem szerint az író alapjában a tézis-antitézis-szintézis hegeli logikája szerint építkezik, ügyelvén arra, hogy a szintézis ne látszódjék annak, ami. Így van ez a közép-európaiság mítoszával is. Erősen ironizáltnak bukkan fel rögtön a regény elején, elhangzik róla az az igen találó mondat, amely nagyjából egyezik jelen sorok írójának véleményével: „Egymás hülyítése.” De maga a Hrabal-réteg, a szöveg egészét átszövő történelmi utalások, a különböző és a hasonlóság folyamatos firtatása visszavonja ezt a jogos kételyt. Közép-Európa fantomja sértetlenül, ha lehet, megerősödve kerül ki a viszontagságokból. „Az önparódia parafrázisének komolyan vett utánczata” – olvassuk más összefüggésben, de talán nem teljesen jogtalanul vonatkoztatva erre az Esterházynál viszonylag gyakori írói megoldásra. A dolgok nála egy bizonyos ponton mind „komolyan vannak véve”, és arra törekszik, hogy ezt itt és most elfogadhatóvá tegye. Vagyis többszörösen visszavonja, kifigurázza, idézetekbe burkolja ezt a komolyságot, ugyanakkor pedig

gondoskodni kíván róla, hogy ez a komolyság észrevehető legyen. Hogy legyen valami vagy valaki, ami vagy aki határt szab a kételynek és a játéknak; aki az asztalra csap, mint a HRABAL KÖNYVÉ-ben az apa. Kell neki az apai princípium.

Esterházy írásainak művészi sikere – legalábbis az én szememben – azon múlik, hogy miképpen tudja elhelyezni ezt az apai elvet a műveken belül. Értsük jól: ő nem dült hiteknek akar káromkodásból katedrálíst állítani, hanem inkább csak érzékeltetni akarja bizonyos értékek permanenciáját. Az értékek kitartó jelenlétét valahol, néha nehezen megjeleníthető helyen, a legegyszerűbb emberi gesztusokban és döntésekben. A szándék kedves és tiszteletre méltó, ám magában hordozza annak a veszélyét, amit Hajnal Anna, Füst Milán udvarlási stratégiáját jellemezvén, „guggoló negélynek” nevezett. Közismertebb magyar kifejezésekkel élve egyfajta önmagától megilletődött narcisztikus pátoszt, itt-ott negédes elrészkenyülést tapasztalok a HRABAL KÖNYVÉ-ben. Hogy példát is mondjak: az eddig is sűrűn fölcsendülő „család”-szólam itt fortissimóban recsegteti a dobhártyánkat, s az ironikus ellenpontozás ezúttal minimális mértékű. Ennek következtében az olvasó felvetheti a kérdést: miért is kell sokadszor is foglalkoznunk ezzel a kétségkívül nem mindennapi famíliával? Van valami viszolyogtatóan „familiáris” a mű stílusában: mintha az író érintetteknek írta.

Továbbá nem szeretem ebben a könyvben a posztmodernség külsőleges kellékeit, mint amilyen az angyalokról szóló „értekezés”. Bizony, nem több ez szellemeskedő csevegésnél, s ha már a szellemeskedésnél tartunk, meg kell jegyezmem, hogy kevesebb több lett volna (ezúttal is). Esterházy egyszerűen nem tud ellenállni saját humorának, amely igen sokszor átlagon felüli, de korántsem mindig. A hajdani orosz tankönyvekből ismert „sutkák” pedig egyetlen irodalmi szövegnek sem válnak előnyére. Annál is kevésbé, mivel így a szép, kiértelt mondatok egy szintre kerülnek a leghevesezettebb ötletekkel.

Az ötletek szerepével amúgy sem vagyok megbékülve. Esterházynek valóban jók az ötletei. Jó ötlet az Úr két angyala, akik állami rendszámú Ladában furikázva, mennyei főnökükkel „vóki-tókin” társalognva igyekeznek megakadályozni egy abortuszt. Jó ötlet, hogy

az Úr mindent tud, csak szaxofonozni nem; szellemes az egész. történa dzsesszesítése (amolyan kelet-európai dzsesszklubhangulat lengi be a könyvet, ahol besúgók és ellenzékiek együtt ringatják a fejüket az „impró” ritmusára). Mondjuk, jópofa dolog, hogy az Úr cse-hül halandzászik Hraballal, meg hogy durcimurci viszonyban van az anyukájával, és még sorolhatnám.

Az ötlet azonban semmilyen művészi ágban nem jelent magától értetődő esztétikai sikert. A művésznek éppen az ötletszerűségtől kell megszabadítania az ötletet; különben a befogadó érzi a kiagyaltságot, látja az elemek között a durva illesztéseket, az előre gyártott paneleket. A szellemességet, meglehet, így is élvezi, de a szíporokák azonnal kihunynak, nyomuk sem marad. Franz Kafka írta egy levelében Karinthy Frigyes ötleteiről: „Magát a történetet igen jónak érzem, csak K.-nak ezek a történelmi megannyiszor azt a kellemetlen benyomást is keltik, mintha az önmagában igen elfogadható ötlet az utolsó volna épp, vagyis a szegény ember a búcsúkirajcárjától szabadulna, és az érmén kívül még az üres zsebét is látnunk kellene. Nem tudom, mi teszi ezt, amikor pedig írói gazdagsága kétségbevonhatatlan.” Természetesen azért idéztem ezt a gondolatot, mert úgy vélem, joggal vonatkoztatható a HRABAL KÖNYVE ötleteinek egy részére is. Kafka kétségkívül esztétikai ítéletet mond Karinthyról, mégpedig minden elismerése mellett elmarasztaló ítéletet. Azt állítja, hogy a magyar író ötleteinek nincs mélyebb dimenziója, nincs „aurája”, ha úgy tetszik. Önmagukban állnak, csupaszon, s csak egy másik ötlet tartja fenn őket a levegőben.

Esterházy próbál háttérrel kanyarítani az ötleteinek; ezt összefoglalóan „teológiai hinterlandnak” nevezném. Némi túlzással azt is állíthatnók, hogy a HRABAL KÖNYVE tán a legkatolikusabb szellemű írásmű az utóbbi évek számottevő magyar prózájában. Nem ortodox módon katolikus, hiszen a könyvbéli író a hit és a hitetlenség közötti térben jelöli ki saját helyzetét. Utal ennek a helyzetnek a paradoxáijára („a szabad függőség vágya”), továbbá elhatárolja magát egy bizonyos katolikus mentalitástól („nem akart hű kutya lenni”). A pascali „fogadás” értelmében katolikus; morális és hitbéli kérdésekben a Pascaléhoz hasonló a stratégiája. A létrejövendőt, a léttel bírót eszerint el kell fogadni, létével akár tudatunk elle-

nében is ki kell egyezni. Őrizni kell a szeretet formáját és általában a formákat. Az üres formák még telítődhetnek tartalommal, a lerombolt formák helyén viszont, Weöres Sándor szavával, „átzúdul a hideg”, a Semmi hidege. Magam nagyjából így összegezném ezt az álláspontot.

A hívő ember szerint minden életnek meg kell találnia az e világon túli értelmet. Esterházynál az élet transzcendentális értelme nem elérhető, főleg pedig nem birtokolható; nem is biztos, hogy van. De az biztos, hogy nem lehet, hogy ne legyen. Ismét paradoxia, köztes álláspont, a létezővel való kiegyezés vágya. Hit? Hit, amennyiben a hit formáján kívül más formát nem tud elfogadni, és fenntartja a lehetőségét annak, hogy a Jöisten majd gondoskodik a formákat kitöltő szeretetről. Eddig a pontig Esterházy fenntartásokkal tűzdelt katolicizmusa őszinte, egyszerű, s nekem még rokonszenves is. Az utolsó fejezet teológiai-belletrisztkai eszmefuttatása ellenben nem több szellemi bűvészmutatványnál. Hogy az Úristennek történetekre van szüksége, a történetekhez idő kell, az idő halál, ezért teremtetette az Úr az embert, ezt a véges, időbeli lényt, a halál „untermannját” (?). Így jön a képbe Charlie Parker, hiszen a zenéhez is idő kell; Isten időtlen lény, következésképp tehetségtelen zenész. A művész istenülni akar, mint minden ember, kilépni az időből; az Úr pedig mostanság mintha be akarna lépni az időbe (ami hátrózottan hanyatlást mutat a részéről). Mindkét törekvés kudarcra van ítélve. (Eleve.) Charlie Parkerből sohasem lesz Isten, az Úr pedig sohasem lesz jó zenész.

Mindez szellemesen hangzik, mulatságos, kitűnő jelenetek felvázolására ad alkalmat – csak éppen... felsejlik mögötte az üres zseb. Logikus legoépítmény, ám ez a logika egydimenziós, nemigen lehet vele mit kezdeni. Esterházynál ugyan nincs totálisan elrontva a teremtés (ez esetben jogtalanul emlegetnénk bármiféle katolicizmust), de legalábbis „nemcs rendszeren átgondolva”. A megfogainzott gyerekek mindazonáltal világra hozandók, továbbá ott van még Isten, aki megváltandó. Mindkét esetben az a megoldás, ha mi, emberek, szeretjük egymást. Szeressük a gyereket, szeressük egymást, gyerekek – de korántsem akarom bagatellizálni a HRABAL KÖNYVÉ-nek „üzenetét”, noha a szöveg erősen csábít erre.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Esterházy felvillanítja az undort, a gyűlöletet, „*a kielégületlen vágytalanság rettenetes pillanatát*” is; ám végül minden valami rezignált harmóniában nyelődik, legalábbis a kellés szintjén. Ha jól emlékszem, Goethe nevezte Bachot a „*harmónia szörnylegének*”. Ama monstruózus bachi harmónia azonban valódi hitre épült...

A könyvbeli csodapillanat, amikor a házaspárnak végül őszintén és boldogan sikerül úgy döntenie, hogy vállalják az újabb gyereket is, nem hat igazán megrendítően. Mintha csak jelzése lenne valaminek, amit aztán íróilag meg kell oldani. Vagy olvasóilag: mintha az olvasóra hárítaná ezt a feladatot Esterházy. Oldja meg, ahogy tudja. Higgyen ebben a csodában, ha képes rá. Ha nem képes, akkor is; majd csak lesz belőle valami... Gyerek biztosan.

Közeledik a kínos pillanat, amikor a recenzensnek összegeznie kell a véleményét a műről. Nos: tarka rongyszöveghez tudnám hasonlítani a HRABAL KÖNYVÉ-t. Rongyszöveghez, amelyben szép részletek szövődnek kétes értékű darabokhoz, s az egészet csak látszatra tartja össze a szövegforma. A szöveg és a regény között számos különbség mutatható ki; ezek közül az egyik legfontosabb az, hogy a szövegnek nincs szüksége mélységi kiterjedésre. Esterházy regénye hiányérzetet kelt az olvasóban; s ezt a hiányérzetet véleményem szerint az váltja ki, hogy az író a dolgok felszínén mozog. „Improvizál”, akár a dzsesszmuзикusok, ez azonban itt a hevenyészettséggel rokon. Olcsó poén volna azt mondani, hogy az írónak módja van arra, hogy a Teremtés átgondolatlanságát művének átgondolásával ellensúlyozza. Mint említettem, a HRABAL KÖNYVÉ-ben sok minden át van gondolva. Az egész mégis kevés, mégsem hagy nyomot az emberben. A népmesei paszuly ez esetben nem nőtt az éjig, az írói „charme” pedig mindössze néhány kellemes órát hozhatott annak, akit nem fűtött túlzott várakozás az „új Esterházyval” kapcsolatosan. Persze, ez sem kevés.

Angyalosi Gergely

VÉG, KIFEJLET NÉLKÜL

Márton László: *Tudatalatti megálló*
Holnap, 1990. 205 oldal, 68 Ft

A Márton László könyvéből számomra kiolvasható kritikai fabulák egyike valójában kérdés, mely így hangzik: hogyan lehet mindenféle kritikusi dörgedelem és pokhendiség kerülésével hangot adni annak az önkéntelenül felülő, kényes és megalapozatlan feltevésnek, miszerint az íróknak olykor talán kevesebbet kellene írniuk. A helyzet némiképp hasonlatos ahhoz, hogy noha számtalan csinos nő sétálgat az utcán, s magunkban gondolhatunk ugyan sok mindent, azért mégsem rohanjuk le őket – mi is csak sétálunk tovább. E párhuzam nyomán a kritikus úgy áll előttünk, mint az íróvár-sadalom szocializációjának terheltje, tele gát-lásokkal és elfojtásokkal. Néha fojtogatja például a bosszúság, ámde nem találva levezetésének igazi módját, megint csak kritikáírásba fog; amolyan szellemes stílust próbálgat, valami könnyed nagyvonalúságot.

Olykor bizony nem megy könnyen. De ha nem merültünk is el magától értetődő természetességgel az olvasott könyv világába, s némiképp ingerült értetlenséggel forgatjuk lapjait csupán, még mindig ott vannak az önmelegyőzés kifinomult, ámde örömtelen praktikái, melyek segédletével belezökkenhetünk a kívánatos befogadói pozícióba. Onnantól aztán már minden egyszerű, s tán még bizonyos rafinált szellemi élvezet sem marad el végül.

Márpedig az efféle gyözködés csaknem kötelessége, hogy úgy mondjam, belső szükséglete a kritikusnak, ha érdemes íróról van szó, olyanról, akinél elvárásai és előfeltevései jóhiszeműen működnek. Két korábbi remeklése, a MENEDÉK című beszély, valamint a KIVÁLASZTOTTAK ÉS ELVEGYÜLŐK című esszé ilyen íróvá teszi számomra Márton Lászlót.

És épp ez okozza a problémát. Új könyvét, a TUDATALATTI MEGÁLLÓ-t olvasva ugyanis minduntalan az az érzés kerülget, hogy első kötetes szerzőtől olvasok amolyan úpikus első kötetet, olyat tehát, amelyet Márton nem írt, ahol a nyilvánvaló tehetség még a koncepció bizonytalanságaival és helyenként bosszantó kiforratlansággal társul, s a szöveg egyszerre lát-